

**INVESTITSIYA HUQUQI, UNING HUQUQ TIZIMIDA
TUTGAN O'RNI VA FAOLIYAT ASOSLARI**

Abdukadirova Shoxina Abduqodir qizi

Magistrant JIDU

G-mail: abduvaliyevashahina3@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Investitsiya huquqining umumiy tushunchasi, uning, Respublikamiz va jahon huquq tizim ek, investitsiya faoliyatini olib borish asoslari tahlil qilingan. ida tutgan muhim o'rni, shuningd

Kalit so'zlar: Investitsiya huquqi, investitsion faoliyat, Investitsion faoliyat subyektlari, investorlar, investitsiya ishtirokchisi, reinvestitsiya, ISDS, diversifikatsiya qilish.

Abstract: This article analyzes the general concept of investment law, its important role in the legal system of our Republic and the world, as well as the basics of conducting investment activities.

Key words: Investment law, investment activity, subjects of investment activity, investors, ISDS, diversification.

Investitsiya faoliyati mamlakat iqtisodiyotiga daromad eshigi sifatida xizmat qilishi, uning rivojlanish oqimini yanada jadallashtirishiga qo'shgan hissasi, sanoat va ishlab chiqarish sohalaridagi progressive o'sishga sabab bo'ladigan yo'l ekanligi - har bir davlat o'z iqtisodiy globallashuvi jarayonida investitsiya faoliyatini qo'llab quvvatlashi, ularning oqimini yanada jadallashtirish uchun harakat qilishi, har bir sohalarda investitsiya faoliyatini shakllantirib, faoliyat iahtirokchilarini rag'batlantirishiga sabab bo'ladi. Ushbu faoliyatning davlat rivojiga qo'shishi mumkin bo'lgan ulkan hissalarini uning mamlakat iqtisodiyotida ulkan ahamiyat kasb etishini belgilab beradi.

Investitsiya faoliyatining samarali olib borilishi quyidagi ijobiy oqibatlarni keltirib chiqaradi:

- birinchidan, xalqaro huquq tizimida diplomatik munosabatlarni shakllantirishdagi yumshoq kuch vositasi bo'lib xizmat qilib, davlatlar orasidagi iqtisodiy xalqaro hamkorlikni kuchaytirishi, diplomatik barqarorlikka asos bo'lishi orqali o'zaro munosabatlarni ijobiy oqimda ushlab turishi mumkin;

- ikkinchidan, iqtisodiy taraqqiyotni rag'batlantirishga, infratuzilmani rivojlantirishga, yangi ish o'rinlari yaratishga, texnologiya ko'nikmalarining samaradorli almashinuviga xizmat qiladi. Bu bir vaqtning o'zida ham investor, ham qabul qiluvchi mamlakat uchun foyda keltiradi;

-uchinchidan, BMT bosh assambleyasi tomonidan 2015 yilda barcha uchun yaxshiroq va barqarorroq kelajakka erishish uchun 17 qismdan iborat rejasi, “Sustainable Development Goals” ya’ni, o’zbek tiliga tarjima qilinganda, “Barqaror rivojlanish maqsadlari” ning to’qqizinchi investitsion faoliyat haqida bo’lib, unda, Investitsiyalarni barqaror loyihalarga yo’naltirish orqali, davlatlar qashshoqlik, iqlim o’zgarishi va ijtimoiy tengsizlik kabi muammolarni hal qilish, iqtisodiy faoliyatni global rivojlanish maqsadlariga moslashtirishga hissa qo’shishiga urg’u berilgan;

-to’rtinchidan, investitsiyalar tadbirkorlarni, xalqaro standartlarga mos kelib, ma’suliyatli biznes yuritishini rag’batlantiradi. Inson huquqlarini himoya qilinishi, atrof-muhitni muhofaza qilish qoidalari va axloqiy biznes amaliyotlariga rioya qilish faoliyat olib boruvchilar soni ko’payishi bilan, tobora ko’proq tadbir qilinib boshlaydi. Bu investitsiyalarning kengroq ijtimoiy ta’sir ko’rsatib, aholi xabardorligining o’sishini oshiradi;

-beshinchidan, xalqaro nizolarni hal qilishda “ISDS” kabi xalqaro mexanizmlarni tashkil qilib, xalqaro ishbilarmonlik munosabatlarida, javobgarlik va adolatlilikni ta’minlab, davlatlarga buzilgan huquqlari ustidan da’vo qilish huquqlarini beradi.

Shu sababli, har bir mamlakat o’z huquq tizimida Investitsiya faoliyatini yanada jozibadorlashtirishga qaratilgan qator islohatlarni uzluksiz tarzda olib borishga harakat qiladi.

O’zbekiston Respublikasi hududida ham investitsion faoliyatni qo’llab quvvatlash maqsadida qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022 – 2026-yillarga mo’ljallangan yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to’g’risida” gi PF-60-son farmonini bunga bir misol qilib olishimiz mumkin. Ushbu farmon, mamlakat ishlab chiqarish sanoati darajasini har tomonlama oshirish, uning har bir javhasiga kirib kelishi kerak bo’lgan investitsiyalar oqimini jadallashtirish orqali, biznes muhitini yanada yaxshilash, shuningdek, mahalliy va xorijiy investorlar bilan o’zaro muloqotni yo’lga qo’yishga qaratilgan “Toshkent xalqaro investitsiya forumi”ni har yili o’tkazishni yo’lga qo’yilishi kabi bir qator islohotlar rejasini o’z ichiga qamrab olgan.

Shuningdek, O’zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksiga qo’shimcha va o’zgartirishlar kiritish to’g’risidagi, Qonunchilik palatasi tomonidan 2022-yil 28-aprelda qabul qilingan, Senat tomonidan 2022-yil 29-aprelda maqullangan qonunida soliq kodeksiga O’zbekiston Respublikasining investitsiya muhitini yaxshilash uchun kiritilgan qator o’zgartirishlar va qo’shimchalar kiritilganligi, Xorijiy sarmoyadorlar va xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar qator soliq va bojxona imtiyozlari taqdim etilganligini misol qilib keltirishimiz mumkin.

Investitsiya faoliyatining davlat iqtisodiy ravnaqida tutgan o’rni, uning huquq tizimidagi alohida soha sifatida ahamiyat darajasiga shubhasiz ta’sir qiladi. Bu esa to’g’ridan-to’g’ri, ushbu faoliyatning mazmun mohiyatini tubdan yoritish va tushunish

orqali, uning nafaqat Respublikamizdagi balki Xalqaro darajadagi huquq tizimidagi o'rnining shakllanishini anglashni taqazo qiladi.

Investitsiya faoliyatiga turli hil adabiyotlarda turlicha ta'rif berilib, g'arb olimlarning fikriga ko'ra, investitsiya kelajakda daromad olish uchun bugun o'zingdan ajratilishi kerak bo'lgan kapital bo'lsa, R.X. Karlibayevaning "Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish" nomli o'quv qo'llanmalarida Investitsion faoliyat - foyda olish maqsadida aksiya, obligatsiya sotib olish, tovar ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan real aktivlarni sotib olish va ishlab chiqarish uchun sarflash tushuniladi, ya'ni investitsiyalar har qanday vosita sifatida pulning qiymatini saqlaydi yoki uning qiymatini ko'paytiradi va ijobiy daromadlar olishni ta'minlaydi¹, deb ta'rif berilgan.

O'zbekistonda faoliyat olib borayotgan olim P.Vaxrin investitsiya tushunchasi to'g'risida, shaxs o'z kapitalining qiymatini saqlash, yoki uning qiymatini oshirish yo'li bilan joylash orqali daromad topish yo'li deya ta'rif bergan.ⁱ²

Investitsiya faoliyati pulning zamonga bog'liq nazariyasiga ko'ra daromad yoki foyda ko'rish maqsadida, o'zining mamlakati hududidagi yoki boshqa davlatlar tarkibiga kiruvchi turli tarmoqlarga, jumladan ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, tadbirkorlik loyihalarga, ilm-fan yoki innovatsiyaga kapital qo'yishni, ya'ni uni ma'lum bir muddatga ushbu soha orqali band qilishni anglatadi.

Imloviy ma'nosi tomondan ham, "Investitsiya" atamasi lotincha so'zdan olingan bo'lib, "invest", ya'ni "qo'yilma" degan ma'noni anglatib, pul mablag'lari, qimmatli qog'ozlar, moddiy va nomoddiy boyliklar, shu jumladan, mol-mulkka bo'lgan huquqlarni ma'lum bir sohaga iqtisodiy rivojlantirish oqibatida daromad topishni bildiradi.

Investitsiya faoliyatining subyektlari investorlar va investitsiya ishtirokchilari hisoblanadi.³ Investorlar daromad topish maqsadida o'z kapitallarini investitsiya faoliyati ishtirokchisi olib borayotgan faoliyatga kiritadilar. O'z navbatida ishtirokchilar investorlar buyurtmalarini bajarish orqali, ushbu faoliyatni amalga oshirishini ta'minlaydilar va ular tomonidan kiritilgan kapital hisobiga foyda topadilar.

Ushbu faoliyat orqali yaxshi daromad topishi uchun, investorlar kelib chiqishi mumkin bo'lgan xatarlarni oldindan baholashlari, tadqiqotlar o'tkazishlari va diversifikatsiya qilishlarini taqazo qiladi. Aks holda, kapital kiritilgan sohaning yetarlicha iqtisodiy rivoj topmasligi oqibatida, qiymati pasayishiga, hatto mutlaqo yo'qotilishiga olib kelishi mumkin.

Qo'yilishi rejalashtirilgan kapital turiga qarab investitsiyaning qator turlari mavjud bo'lib, ularning keng tarqalgan turlariga:

¹ R.X. Karlibayeva, N.M. Maxmudov, Sh.A. Majidov "Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish"

² Вахрин П. И. Инвестиции. М.: Дашков и К°, 2002. С. 17.

³ 2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida", O'RB-598-son 25.12.2019 <https://www.lex.uz/docs/-4664142>

- aksiyalar, obligatsiyalar, ko'chmas mulk, investitsiya fondlari, birja fondlari, kriptovalyuta, tovarlar, depozit sertifikatlari va omonat hisobvaraqlari;

-harakatdagi (asbob-uskunalar va boshqa moddiy boyliklar) va ko'chmas (binolar, inshootlar, kommunikatsiya va boshqa boyliklar) mol-mulklar;

- mualliflik huquqlar, nou xau va boshqa (aqliy) boyliklar; — yerdan, tabiiy boyliklardan va boshqa mol-mulklardan foydalanish huquqlarini misol keltirishimiz mumkin.

Har bir investitsiya turi o'ziga xos xavf va potentsial mukofotlarga ega. Har xil turdagi investitsiyalar bo'yicha diversifikatsiya qilish portfeldagi risklarni boshqarishning umumiy strategiyasi bo'lib xizmat qiladi.

Xatarlardan xabardor bo'lish uchun, diversifikatsiya qilish va moliyaviy maqsadlar va risklarga bardoshlilik asosida sarmoya kiritilishi juda muhimdir. Bundan tashqari, bozor tendentsiyalari haqida xabardor bo'lish va investitsiyalarni muntazam ravishda ko'rib chiqish ehtimoliy yo'qotishlarni kamaytirishga yordam beradi.

Investitsion yo'qotishlarga sabab sifatida quyidagi omillarni keltirishimiz mumkin:

1. Bozor tebranishlari - investitsiyalar narxlarining, bozor sharoitlari, iqtisodiy omillar yoki geosiyosiy hodisalar ta'sirida o'zgarishi;

2. Yomon sarmoya tanlovi - izlanishlarning yetishmasligi yoki tegishli risklarni tushunmasdan aktivlarga investitsiya qilish;

3. Iqtisodiy pasayish - iqtisodiy tanazzul yoki pasayish ko'plab investitsiyalar samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi oqibatida;

4. Kompaniyaga xos masalalar - agar kompaniya moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelsa, bu uning aksiyalari yoki obligatsiyalari qiymatiga ta'sir qilishi;

5. Vaqt - investitsiyalarni noto'g'ri vaqtda sotib olish yoki sotish kabi noto'g'ri vaqt yo'qotishlarga olib kelishi.

Oldindan to'g'ri baholangan investitsiyalar investorga:

- Sarmoya qilingan mablag' qiymatining vaqt o'tishi bilan o'sishi va daromadning oshishi;

- Infilyatsiya ta'siridan qochsish;

- Moliyaviy maqsadlarga erishish;

- Ba'zi investitsiyalar, masalan, aksiyalar va obligatsiyalar, dividendlar yoki foizlar qiymati o'sib borishi hisobiga foydani boyitish;

- Korxonalar va loyihalarga sarmoya kiritish orqali iqtisodiy o'sishning jadallashuviga, yangi ish o'rinlarning yaratilishi va ishlab chiqarish sanoati tarmoqlarini yanada kengaytirishga imkon yaratib beradi.

Muvaffaqiyatli investitsiya qilish uchun moliyaviy maqsadlaringizni tushunish, xavf-xatarlarga chidamlilik va chuqur tadqiqotlar o'tkazish juda muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, daromad olish, egalik qilinayotgan kapitalning qiymatini oshirish yoki infilyatsiya ta'siridan himoya qilish, iqtisodiy rivojlanishga xizmat qilish yoki ishlab chiqaruv sanoatini kengaytirish, yoki, boshqa foydali natijalarni qo'lga kiritish maqsadida o'z kapitalini ma'lum bir sohaga qo'ygan har qanday jismoniy va yuridik shaxslar, shuningdek xorijiy davlat fuqarolari va yuridik shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan harakatlar majmui – investitsiya faoliyati hisoblanadi. Ushbu tushuncha mazmunida faoliyat olib borilishining maqsadi, obykti va yo'nalishlari, amalga oshirilish tartibi va tomonlarning huquq va majburiyatlari, va eng asosiysi tomonlarning yaxshi daromad olish motivi yotadi.

Investitiyalarning mamlakat va Xalqaro huquq tizimidagi ro'lini tushunish - adolatli va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash bilan birga, qator ijobiy maqsadlarga erishishga asos bo'lib xizmat qiladi. Global tijoratning murakkabliklarini yo'lga qo'yishga intilayotgan hukumatlar, biznes va yuridik mutaxassislar uchun ushbu faoliyat juda ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR: (REFERENCES)

1. R.X. Karlibayeva “Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish”, -Toshkent, Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011. - 124 bet.
2. O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksiga qo'shimcha va o'zgartishlar kiritish to'g'risidagi, 2022-yil 28-aprelda qabul qilingan, Senat tomonidan 2022-yil 29-aprelda maqullangan 767-son qonuni. <https://lex.uz/uz/docs/-5993716>
3. O'zbekiston Respublikasining Qonuni “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida”, O'RQ-598-son 25.12.2019 <https://www.lex.uz/docs/-4664142>
4. Xalqaro investitsiya huquqi. Darslik. 2019 yil. Mualliflar jamoasi.
5. Мироя экономика: учебник /под. ред. Б.М. Смитиенко. - М.: Высшее образование, Юрайт - Издат, 2009.- 581 с.
6. Karimov N, Xojimatov R. —Investitsiyani tashkil etish va moliyalashtirish|| O'quv qollanma. – Toshkent.: TDIU, 2011 yil, 97 b.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son <https://lex.uz/uz/docs/-5841063#-5844066>